

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЕШКО ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 342.7

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНИХ
СУДОВИХ УСТАНОВ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
БИСАГА Юрій Михайлович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
СКРИПНЮК Олександр Васильович,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України,
заступник директора з наукової роботи;

доктор юридичних наук, професор
СЕРЬОГІН Віталій Олександрович,
Харківський національний
університет ім. В. Н. Каразіна,
професор кафедри конституційного і
муніципального права;

доктор юридичних наук, професор
МШИНА Наталя Вікторівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права.

Захист відбудеться 29 червня 2017 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.04 Київського національного університету ім. Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці ім. М. О. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано 26 травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Чуприна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна є членом ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій, стороною основних міжнародних договорів з прав людини. Одним із індикаторів виконання державою своїх міжнародних зобов'язань у галузі прав людини є досконале визначення механізму забезпечення конституційного права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких вона є. Зазначений механізм, по-перше, створює умови для реалізації цього конституційного права. По-друге, допомагає державі виявляти структурні або загальні недоліки в національному праві або практиці, першопричини недоліків системного характеру, які лежать в основі його порушення, та усувати їх. По-третє, сприяє здійсненню контролю за ефективністю наявних національних засобів юридичного захисту і в разі необхідності запровадженню спеціальних, розширенню наявних чи створенню нових ефективних засобів юридичного захисту. По-четверте, дає можливість відновити порушене право людини на національному рівні відповідно до принципу субсидіарності.

Актуальність дослідження конституційного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій викликана назрілими суспільними потребами та теоретичною неопрацьованістю питань методологічних принципів та підходів до дослідження зазначеного конституційного права, його сутності, ознак, змісту, співвідношення з іншими правами та місця в системі конституційних прав людини і громадянина; конституційно-правового механізму забезпечення цього права; удосконалення наявних гарантій його реалізації та запровадження нових тощо.

З огляду на викладене дослідження конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є актуальним та теоретично і практично назрілим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» МОН України на 2010–2016 рр. (тема дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ–ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 0198U007793).

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради юридичного факультету Ужгородського національного університету (протокол № 2 від 23 квітня 2015 року).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення концепції конституційно-правового забезпечення права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися

за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, з урахуванням закордонного досвіду, та вироблення пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання та практики реалізації цього права.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі дослідницькі *задачі*:

– вивчити еволюцію поглядів на конституційне право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у вітчизняному правознавстві;

– розкрити генезу ідеї права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– виділити основні періоди становлення та розвитку конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій в контексті генези національної системи конституційного права;

– сформулювати методологію дослідження конституційно-правового забезпечення права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– сформулювати визначення поняття конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, виявити його сутність, ознаки, зміст та місце в системі конституційних прав людини і громадянина;

– визначити й охарактеризувати наявний конституційно-правовий механізм забезпечення права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– визначити зміст принципів обґрунтованості судового рішення, належного здійснення правосуддя та «*de minimis non curat praetor*» та їх значення для конституційно-правового регулювання права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– виявити критерії дотримання зобов'язання суду обґрунтовувати свої рішення;

– виділити критерії встановлення наявності або відсутності суттєвої шкоди, якої зазнав заявник, як умови прийнятності індивідуальної заяви міжнародною судовою установою;

– визначити систему нормативно-правових та організаційно-правових гарантій конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій та шляхи їх розвитку в Україні;

– виробити та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і

свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з конституційно-правовим забезпеченням прав і свобод людини і громадянина.

Предметом роботи є порівняльно-правове дослідження конституційного права на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження стали загальні методи наукового пізнання, а також такі, що застосовуються в юридичній науці: методи аналізу і синтезу, формально-логічний, порівняльно-правовий, статистичний тощо. Зокрема, завдяки історико-правовому методу досліджено еволюцію ідеї права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, а також виявлено основні періоди становлення та розвитку конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ та міжнародних організацій в контексті генези національної системи конституційного права (підрозділ 1.3). Метод діалектики дозволив дослідити еволюцію концептуальних засад цього конституційного права (підрозділ 1.1), а методи аналізу і синтезу – обґрунтувати його визначення (підрозділ 2.1). Логіко-семантичний метод застосовано для поглиблення загального понятійно-дефініційного апарату (розділи 1–4). За допомогою формально-логічного методу проведено аналіз взаємозв'язку принципів обґрунтованості судового рішення та належного здійснення правосуддя, аналіз законодавства України, що регламентує право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій з метою виявлення його недоліків і розроблення пропозицій щодо їх усунення (розділи 2–4). Порівняльно-правовий метод дав змогу проаналізувати положення вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо досліджуваного права (підрозділ 1.3, розділи 2–4). Статистичний метод застосовувався для узагальнення практики Європейського суду з прав людини (підрозділи 2.1, 3.1, 4.2). Для дослідження сучасного стану реалізації конституційного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій та аналізу конституційно-правових гарантій його здійснення використовувався структурно-логічний метод (розділи 3, 4).

У процесі дослідження використовувалися акти міжнародних організацій, нормативно-правові акти органів державної влади України та зарубіжних країн, статистичні дані Європейського суду з прав людини, практика міжнародних судових установ, рішення Конституційного Суду України та зарубіжних країн.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці видатних філософів, мислителів та політичних діячів: Н. Макіавеллі, Г. Гроція, Т. Гоббса, Б. Спінози, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Т. Джефферсона, І. Канта, Д. Юма, Ж.-Ж. Руссо та ін., фундаментальні роботи вітчизняних та закордонних вчених:

С. С. Алексєєва, П. В. Анісімова, М. О. Баймуратова, Д. М. Белова, Ю. М. Бисаги, Р. М. Валєєва, О. П. Васильченко, В. Н. Денисова, Т. М. Заворотченко, О. С. Лотюк, Л. А. Луць, О. В. Марцеляка, М. І. Матузова, В. В. Мицика, Н. В. Мішиної, М. Московіца, В. О. Карташкіна, Х. Лаутерпахта, О. І. Наливайко, М. П. Орзіха, О. В. Пушкіної, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала, С. В. Шевчука, Ю. С. Шемшученка та ін.

Питань конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина торкалися у своїх дослідженнях М. В. Афанасєва, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, В. П. Грובה, А. Р. Крусян, П. М. Любченко, Н. А. Мяловицька, О. В. Скрипнюк, Т. М. Слінько, О. В. Совгіря, Ю. О. Тіхоміров, Ю. О. Фрицький, О. В. Щербанюк та ін., права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини чи до відповідних органів міжнародних організацій – І. Ю. Дір, Л. М. Липачова, Ю. В. Самович, В. О. Серьогін та ін.

Нормативну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України та зарубіжних країн, міжнародні договори, правотворчі рішення міжнародних організацій і органів.

Емпіричною базою дослідження є матеріали судової практики, декларації та резолюції міжнародних міжурядових організацій, звіти органів державної влади, офіційні статистичні дані з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що в дисертаційній роботі вперше у вітчизняній конституційно-правовій науці на основі наукових здобутків, міжнародних договорів, правотворчих рішень міжнародних організацій і органів, декларацій і резолюцій міжнародних міжурядових організацій, рішень міжнародних судових установ, законодавства України і зарубіжних країн та практики його застосування проведено системне, комплексне дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, що дало змогу обґрунтувати цілісну наукову концепцію цього права, а також нові теоретичні та прикладні положення і висновки.

Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях, висновках, рекомендаціях та пропозиціях:

уперше:

– здійснено системний аналіз еволюції поглядів на конституційне право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у вітчизняному правознавстві та визначено такі основні закономірності процесу їх розвитку: теоретичне та практичне розроблення його проблем розпочинається з об'єктивізацією інституту конституційно-правового статусу людини і громадянина та інституту міжнародно-правового захисту прав людини в Конституції України; початком правових реформ, що пов'язані з утвердженням конституціоналізму в Україні; прийняттям пілотних рішень Європейським судом з прав людини у справах проти України та Резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи, Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи щодо невиконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» став результатом еволюції вітчизняної теоретико-правової думки щодо досліджуваного права, а також сприяв активізації її подальшого розвитку;

– виявлено та охарактеризовано особливості принципу захисту прав і свобод людини і громадянина як універсального принципу, що ґрунтується на ідеї прав людини, вихідними складниками якої є ідеї свободи, рівності, справедливості, є елементом міжнародної правової системи та правової системи держав, є основоположним принципом у правотворчості у сфері прав людини та в процесі правозастосування, формування та функціонування системи внутрішньодержавного та міжнародного механізму захисту прав людини, його застосування відповідними міжнародними судовими установами та відповідними органами міжнародних організацій обмежено процесуальною нормою – вичерпання національних засобів юридичного захисту;

– виділено основні періоди становлення та розвитку конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у контексті генези національної системи конституційного права: 1) 1710 р. – закріплення в Конституції Пилипа Орлика права привілейованого прошарку тогочасного українського суспільства на захист прав людини іншою державою або/та державами; 2) XIX – початок XX ст. – інституційне оформлення інституту конституційно-правового статусу людини і громадянина в перших джерелах конституційного права країн, у складі яких перебували українські землі; 3) 1917 – 1921 рр. – за часів національно-визвольних змагань право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних організацій не було закріплено в державно-правових актах; 4) 1918 – 1939 рр. – період становлення радянського державного права, Конституції УСРР 1919 р., 1929 р., Конституція УРСР 1937 р. не закріплювали права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Натомість відбувалось інституційне оформлення інституту конституційно-правового статусу національних та релігійних меншин в джерелах конституційного права Польщі, Румунії, Чехословаччини, у складі яких перебували західноукраїнські землі, та визнання за особами, які належать до національних та релігійних меншин, права звертатись зі скаргами до Ради Ліги Націй, а також юрисдикції Постійної Палати Міжнародного Правосуддя; 5) 1939 – 1990 рр. – період розвитку радянського державного права, Конституція УРСР 1978 р. не закріплювала права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; 6) 1990 – 1996 рр. – період інтенсивного розвитку концепції захисту прав людини і громадянина; 7) 1996 – 2006 рр. – закріплення в Конституції України права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права в Україні; 8) 2006 р. – сьогодні – реформування системи національних засобів юридичного захисту, після використання яких кожен має право звертатися за

захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– визначено поняття об'єктивного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як офіційно виражених та визнаних у суспільстві правил поведінки учасників конституційно-правових відносин у сфері міжнародного захисту прав і свобод людини, що охороняються державою, згідно з якими поведінка учасників цих відносин оцінюється як правомірна або неправомірна; суб'єктивного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як юридично забезпеченої можливості будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного порушення прав і свобод, викладених у міжнародних актах, учасником яких є держава, після використання всіх національних засобів юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава;

– класифіковано конституції держав-учасниць СНД та ЄС за такими критеріями: 1) залежно від ступеня конкретизації норм, що забезпечують право звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; 2) залежно від того, чи закріплене право кожного звертатися до міждержавних органів із захисту прав і свобод людини як самостійне суб'єктивне конституційне право або як структурний елемент іншого суб'єктивного конституційного права;

– виділено критерії встановлення наявності або відсутності суттєвої шкоди, якої зазнав заявник, як умови прийнятності індивідуальної заяви міжнародною судовою установою: фінансова шкода для заявника; суспільний інтерес та характер права, про порушення якого стверджується заявником; суб'єктивне ставлення з боку заявника до питання порушення його права та/чи основної свободи та питань, які є об'єктивно значущими для нього в тій чи іншій справі; серйозність наслідків стверджуваного порушення для здійснення права та/або можливі наслідки такого порушення для особистої ситуації заявника;

– визначено зміст принципів обґрунтованості судового рішення та «*de minimis non curat praetor*», обґрунтовано авторську концепцію принципу правової визначеності та потребу імплементації принципу «*de minimis non curat praetor*» до правової системи України, а також їх важливу роль у процесі конституційно-правового регулювання права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій;

– виявлено критерії дотримання зобов'язання суду обґрунтовувати свої рішення: 1) суд прийняв доказ сторони (сторін), що має такі ознаки: є конкретним; доцільним; доречним; у разі відмови суду приймати доказ, запропонований стороною (сторонами), в рішенні суду наведено деталізовані та переконливі підстави такої відмови; 2) спосіб, у який приймалися докази, є

справедливим; 3) спосіб, у який були оцінені докази, є справедливим;

4) наслідки оцінки доказів і застосування правових норм відповідають міжнародним документам; 5) процедура прийняття процесуального рішення є справедливою;

– запропоновано в групі органів – гарантів спеціальної компетенції, які створені спеціально для забезпечення гарантій прав людини та основних свобод, виокремлювати підгрупу національних установ, які займаються заохоченням і захистом прав людини (комісії з прав людини, уповноважені (омбудсмени) з прав людини, антидискримінаційні омбудсмени (комісії), інститути (центри) з прав людини, консультативні комісії з прав людини, комплексні інститути з прав людини);

– запропоновано ч. 5 ст. 55 Конституції України викласти у такій редакції: «Кожен має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, якщо зазнав суттєвої шкоди, або якщо повага до прав людини, гарантованих міжнародним договором, учасником якого є Україна, вимагає розгляду заяви по суті відповідною міжнародною судовою установою чи відповідним органом міжнародної організації», ч. 2 ст. 129 Конституції України доповнити п. 10 у такій редакції: «Обґрунтованість судового рішення»; аргументовано необхідність доповнення ст. 59 Закону України «Про виконавче провадження» пунктом 6, у якому закріпити обов'язок з передачі власнику майна, з якого знято арешт, державною виконавчою службою та процедуру такої передачі, а також п. 1 ст. 2 такими засадами виконавчого провадження: вмотивованість, обґрунтованість; внесення змін до п. 2 ст. 5, а саме виключення із нього пп. 5 і покладення на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких встановлюються Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», примусового виконання рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини, ст. 58 та 60 Закону України «Про виконавче провадження» щодо зберігання майна, на яке накладено арешт, та передачі стягувачу предметів, зазначених у виконавчому документі;

удосконалено:

– визначення поняття «жертва порушення прав людини»: це фізична та/або юридична особа, яка перебуває в межах територіальної юрисдикції міжнародної судової установи чи міжнародної організації та вважає, що влада держави – учасника відповідного міжнародного договору порушила будь-яке з її прав і свобод, гарантованих цим міжнародним договором, і яка не змогла знайти захисту в національній правовій системі;

– наявну в науці конституційного права концепцію щодо розуміння організаційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина: класифікаційний критерій для поділу на групи – можливість здійснення будь-якого виду державного примусу в процесі юрисдикційної діяльності; органи державної виконавчої служби, приватні виконавці є елементами системи організаційно-правових гарантій прав людини і громадянина; за

класифікаційним критерієм – забезпечення прав людини і основоположних свобод є основною функцією органу-гаранта чи однією з інших функцій – обґрунтовано, що національні установи, які займаються заохоченням і захистом прав людини, не належать до першої групи – органів-гарантів загальної компетенції, функцією яких, разом з іншими функціями, є забезпечення гарантій прав і свобод людини і громадянина, а належать до другої групи – органів-гарантів спеціальної компетенції, створених спеціально для забезпечення гарантій прав людини та основних свобод;

– підхід щодо процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини та адміністративних судів України, а саме аргументовано необхідність покласти примусове виконання рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та на приватних виконавців;

дістали подальшого розвитку:

– методологічні підходи до дослідження механізму забезпечення права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– уявлення про генезу ідеї права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: від ідеї захисту прав людини до трансформації її в принцип захисту прав людини в правових системах держав та міжнародній правовій системі;

– положення щодо кола суб'єктів, які мають право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: особа; група осіб; близькі родичі особи/осіб;

– положення щодо змісту (включає в себе дві правомочності: право-поведінку і право-вимогу) та місця конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій в системі конституційних прав людини і громадянина: є самостійним суб'єктивним правом людини і гарантією здійснення інших суб'єктивних юридичних прав;

– твердження про те, що справедливість є універсальним принципом-гарантією конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– визначення поняття конституційно-правового механізму забезпечення права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як системи організаційно-правових і правових засобів впливу, за допомогою яких створюються можливості для реалізації права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, а в разі порушення чи загрози порушення здійснюється його охорона та захист, а також положення щодо його складових

елементів і форм забезпечення зазначеного конституційного права кожного, в яких втілюються основні напрями дії цього механізму.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого аналізу конституційно-правового статусу людини і громадянина, конституційно-правового механізму забезпечення права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

– *нормопроектній та правотворчій діяльності* – з метою розвитку законодавства України з питань забезпечення конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України, акт впровадження від 26 серпня 2016 р. № 04-17/16-1204; Департамент агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації, довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 10 серпня 2016 р. № 02-01.2-1/1387);

– *правозастосуванні* – в ході вдосконалення практики реалізації норм законодавства, яке регулює право кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (Вищий адміністративний суд України, акт впровадження від 26 вересня 2016 р. № 2028/2-14/16);

– *навчальному процесі* – під час підготовки програм, робочих програм, навчально-методичних матеріалів, опорних конспектів, навчальних посібників, підручників із конституційного права України, конституційного права зарубіжних країн, порівняльного конституційного права, міжнародного права, європейського права, права Європейського Союзу, спеціальних курсів з прав людини та механізмів їх захисту, а також у ході викладання дисциплін «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Права людини» (Ужгородський національний університет, довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи від 19 жовтня 2016 р. № 3524/01-27).

Особистий внесок здобувача в статті та тези наукових доповідей, надруковані в співавторстві, полягає в такому: в статтях «Європейські стандарти прав людини та юридична освіта в Україні: крапки перетину» (співавтор В. Д. Волков) – обґрунтовано висновок про необхідність удосконалення законодавства України, яке регулює правовідносини у сфері надання правової допомоги, «Правова природа рішень Європейського суду з прав людини» (співавтор О. В. Боднар) – виявлено особливості рішень Європейського суду з прав людини, а також охарактеризовано їх вплив на правотлумачну діяльність держав, «Зміст вимог принципу правової

визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист» (співавтор В. С. Голуб) – визначено зміст вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист, «Міждисциплінарність як умова розв'язання комплексної проблеми щодо конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» (співавтор Ю. М. Бисага) – виявлено підходи, на яких може бути побудовано методологію дослідження конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, «Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» (співавтор Ю. М. Бисага) – обґрунтовано необхідність дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, а також розроблення його концепції як полісемантичної форми знання з використанням сучасної методології, «Институт конституционной жалобы в Украине: быть или не быть? (співавтор А. О. Берко) – уточнено місце конституційної скарги в системі засобів юридичного захисту прав і свобод людини і громадянина, «The concept of the human right to legal protection» (співавтор А. О. Берко) – уточнено поняття та ознаки права людини і громадянина на правовий захист, «Организационно-правовые гарантии прав и свобод человека и гражданина в Украине» (співавтор К. Я. Ярлушкіна) – удосконалено існуючу в науці конституційного права концепцію щодо розуміння організаційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина, «Правове регулювання процедури відводу суду у кримінальному процесі» (співавтор О. В. Губська) – розроблено пропозиції з удосконалення законодавства, що регулює процедуру відводу суду у кримінальному процесі для забезпечення належного судочинства, «Prohibition of Discrimination at the System of Convention for the Protection Of Human Rights and Fundamental Freedoms» (співавтор М. В. Манжилей) – уточнено зміст принципу рівності; в тезах наукових доповідей: «Захист прав людини і основоположних свобод: співвідношення компетенції Ради Європи та Європейського Союзу» (співавтор Р. О. Ващенко) – уточнено співвідношення компетенції Ради Європи та Європейського Союзу у сфері захисту прав людини, «The role of Human Rights law clinic in the realization of the right for an effective remedy» (співавтор А. О. Берко) – обґрунтовано висновок про необхідність удосконалення законодавства, яке регулює правовідносини у сфері надання правової допомоги юридичною клінікою Вищого навчального закладу, «The court's decision as the most important act of justice» (співавтор А. Е. Бльосткіна) – уточнено зміст принципу законності та обґрунтованості рішення суду як найважливішого акту правосуддя.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на конференціях, основними з яких є V Всесвітня конференція «Юридична освіта в контексті спільноти» (м. Маніла, 7–13 грудня 2008 р.), міжнародні науково-практичні конференції: «Міжнародні та національні механізми захисту прав людини: виклики сьогодення» (м. Донецьк, 8 квітня 2011 р.), «Цінності та інтереси

сучасного суспільства» (м. Москва, 14 листопада 2013 р.), «Правове регулювання здійснення та захисту прав фізичних і юридичних осіб» (м. Мінськ, 4–5 листопада 2014 р.), «Актуальні питання реформування законодавства республіки Казахстан: теорія і практика» («Шайкенівські читання») (м. Астана, 30 травня 2014 р.), «Вдосконалення міжнародного та національного права в умовах розвитку інтеграційних процесів» (м. Астана, 16 квітня 2014 р.), «Актуальні проблеми сучасного публічного та приватного права» (м. Мінськ, 9 квітня 2016 р.), «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (м. Братислава, 27 – 28 листопада 2015 р.), «Інтеграція Молдови та України в Європейський Союз: правовий аспект» (м. Кишинів, 6 – 7 листопада 2015 р.) та міжнародна конференція «Непомічена гуманітарна криза в Україні: наслідки та рішення» (м. Торонто, 16 січня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в одноосібній монографії, 38 наукових статтях, серед яких 29 наукових статей опубліковано у періодичних наукових фахових виданнях (у тому числі 11 – у виданнях іноземних держав), у 12 тезах наукових доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях, круглих столах, форумах, семінарах.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що поділяються на 11 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (570 найменувань), чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 479 сторінки, з них основного тексту – 404 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, встановлюється зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкриваються наукова новизна, практичне значення одержаних результатів дослідження, надається інформація щодо особистого внеску здобувача у написання статей та тез наукових доповідей, надрукованих у співавторстві, наводяться дані про апробацію результатів дисертації, публікації, структуру роботи.

У **розділі 1 «Доктринальні дослідження та генеза конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»**, що складається з трьох підрозділів, розглянуто історіографію та бібліографію досліджень конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, розкрито методологію дослідження цього конституційного права, проаналізовано процес еволюції ідеї захисту прав людини, її трансформацію в принцип захисту прав людини в правових системах держав та міжнародній правовій системі, процес еволюції принципу захисту прав

людини в Європейських співтовариствах і Європейському Союзу, Україні, становлення та розвитку конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій в Україні.

У підрозділі 1.1 *«Історіографія та бібліографія досліджень конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»* здійснено системний аналіз еволюції поглядів на конституційне право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у вітчизняному правознавстві та визначено основні закономірності процесу їх розвитку, виділено основні етапи розвитку конституційно-правових досліджень цього права, вивчено та класифіковано бібліографічні джерела.

Встановлено, що за радянських часів дослідження права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у вітчизняному державному праві не здійснювалося, адже радянська юридична наука заперечувала міжнародну правосуб'єктність індивіда. Конституції УСРР 1919 р., 1929 р., та Конституції УРСР 1937 р., 1978 р. не закріплювали право кожного звертатися до міжнародних судових установ та відповідних органів міжнародних організацій.

Обґрунтовано періодизацію процесу розвитку вітчизняної наукової думки щодо досліджуваного конституційного права людини і громадянина.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»* обґрунтовано необхідність дослідження конституційного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, а також розроблення його концепції як полісемантичної форми знання з використанням сучасної методології, в структурі якої ключове значення мають принципи історизму, об'єктивності, науковості, конкретності, комплексності, детермінізму, системності, універсалізму. Проаналізовано дисциплінарний, міждисциплінарний, мультидисциплінарний та трансдисциплінарний підходи. Зроблено висновок, що оскільки проблема забезпечення конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій є комплексною, то вона не може бути розв'язана лише на дисциплінарному рівні. Аргументовано наступне: незважаючи на те що проблема, яка є змістом вирішуваної задачі, є множиною предметів різних дисциплін, проте методологія дослідження цього конституційного права не може бути побудована на трансдисциплінарному підході, а має ґрунтуватися саме на міждисциплінарному підході, оскільки відповідає таким вимогам: 1) ці дисципліни є сумарними системами знання; 2) дозволяє поєднати в одну систему дослідницькі завдання окремих дисциплін.

Аналіз принципу універсалізму дав змогу додатково аргументувати твердження про те, що він не зводить наявні сумарні системи знань до спрощеної схеми, а навпаки, в міждисциплінарному дослідженні є

методологічною засадою вирішення комплексної проблеми забезпечення конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій.

Аргументовано необхідність оновлення міждисциплінарного підходу з огляду на такі чинники: 1) швидкий розвиток глобалізації та її вплив на правову систему держав та міжнародну правову систему; 2) ускладнення внутрішньодержавної та міжнародної системи захисту прав людини і основних свобод; 3) зростання спеціалізації наук. Акцентовано увагу на тому, що одним зі складників методологічного оновлення є конструктивний синтез наукових досліджень у сфері прав людини.

У підрозділі 1.3 *«Гене́за конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»* проаналізовано формування та розвиток вихідних складових елементів ідеї прав людини. Дістало подальшого розвитку твердження, що ідея справедливості, ідея свободи, ідея рівності, які зародилися в різні історичні періоди, в 40-ві роки V ст. до н. е. сформувавши ідею прав людини. Проаналізовано процес виникнення ідеї захисту прав людини в різних регіонах світу, а також його фактори. Зроблено висновок, що зародження ідеї захисту прав людини та відповідальності держави за порушення прав людини збігається в часі з формуванням ідеями справедливості, свободи та рівності ідеї прав людини, а його основним фактором є торгівля між державами. Акцентовано увагу на тому, що першими суб'єктами, які мали право на захист їхніх прав від порушення іноземною державою, були представники торговельних місій іноземних держав, торговці з інших країн. Відповідальність за порушення прав цих осіб покладалась на державу, на території якої було вчинено таке порушення. Проаналізовано розвиток ідеї прав людини та ідеї захисту прав людини в межах історичних періодів. Здійснено аналіз причин, передумов, процесу становлення та розвитку ідеї захисту прав людини, її трансформації в принцип захисту прав людини в правових системах держав та міжнародній правовій системі в історичній ретроспективі та визначено його взаємозв'язок з принципами справедливості, рівності та свободи. Здійснено системний аналіз еволюції принципу захисту прав людини в праві ЄС, визначено основні етапи його становлення та розвитку.

Виділено основні періоди становлення та розвитку конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій в контексті генези національної системи конституційного права.

У розділі 2 **«Конституційне право звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина»**, що складається з чотирьох підрозділів, проаналізовано основні наукові підходи щодо сутності, ознак, змісту, суб'єктів конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, його місця в системі конституційних прав людини і громадянина, співвідношення з іншими правами людини і громадянина.

У підрозділі 2.1 «Сутність та ознаки конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» з'ясовано, що в юридичній науці питання сутності конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій є дискусійним. Встановлено правову природу об'єктивного права та суб'єктивного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій та сформульовано їх визначення.

Виявлено ознаки конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: 1) наявність норми об'єктивного права, яка закріплює можливість подавати індивідуальні заяви, звернення, скарги в письмовій формі; 2) здатність бути суб'єктом звернення; 3) можливість звертатися до: а) міжнародних судових установ; б) органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава; 4) можливість звертатися з метою захисту своїх прав і свобод якщо: а) порушення суб'єктивного права чи свободи відбулось; б) суб'єктивне юридичне право чи свободу не порушено, але існує загроза їх порушення; 5) можливість дружнього врегулювання спору з державою на основі поваги до прав людини, як їх визначає відповідний міжнародний акт; 6) гарантії розгляду або вивчення індивідуальної заяви, звернення, скарги і проведення розслідування міжнародною судовою установою чи органом міжнародної організації, якщо це передбачено міжнародним договором; 7) гарантії отримання вмотивованих рішень міжнародних судових установ, органів міжнародних організацій; 8) можливість ефективного захисту своїх прав і свобод.

У підрозділі 2.2 «Зміст конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» виділено елементи змісту конституційного права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава. Акцентовано увагу на єдності цих елементів.

Обґрунтовано думку про те, що зміст цього конституційного права не вичерпується ані тричленною, ані чотиричленною структурою. Доведено, що дане право включає в себе дві правомочності: право-поведінку і право-вимогу.

Визначено межі суб'єктивного юридичного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Спростовано тезу про допустимість обмежень окремих правомочностей, що входять у зміст цього права. Аргументовано, що дане конституційне право є абсолютним.

У підрозділі 2.3 «Суб'єкти конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» досліджується коло осіб, які є суб'єктами цього права.

З'ясовано, що суб'єктами конституційного права після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і

свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є: 1) особа; 2) група осіб; 3) близькі родичі особи/осіб.

Сформульовано авторське визначення поняття «жертва порушення прав людини», яке пропонується закріпити в ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Акцентовано увагу на колі осіб, які не мають права звернення до Європейського суду з прав людини. Зазначається, що мажоритарні акціонери мають право звертатися до Європейського суду з прав людини, якщо в акціонерного товариства немає можливості звернутися до Європейського суду з прав людини або за допомогою власних органів управління, або за допомогою осіб, що здійснюють його ліквідацію.

Зроблено висновок про відсутність у міжнародних актах обмежувальних умов допуску фізичної особи до користування правом на звернення до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Зазначено, що Конституція України закріплює за кожним право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, після використання всіх національних засобів юридичного захисту, проте в законодавстві України є така обмежувальна вимога, як дієздатність.

У підрозділі 2.4 «Співвідношення конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій з іншими правами людини і громадянина» конституції держав – учасниць СНД та ЄС класифіковано за певними критеріями на наступні види: 1) залежно від ступеня конкретизації норм, що забезпечують право звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: конституції, що не містять конкретного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; конституції, які регламентують це право тією чи іншою мірою; конституції, які чітко закріплюють право звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; 2) залежно від того, чи закріплено право кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як самостійне суб'єктивне конституційне право або як структурний елемент іншого суб'єктивного конституційного права: конституції, що закріплюють його як самостійне суб'єктивне конституційне право; конституції, що закріплюють його як структурний елемент іншого самостійного суб'єктивного конституційного права; конституції, які не закріплюють його як самостійне суб'єктивне конституційне право або структурний елемент інших суб'єктивних конституційних прав.

Акцентовано увагу на тому, що у вітчизняній та закордонній юридичній науці питання місця конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, а також його співвідношення з іншими правами людини і громадянина є дискусійним. Проаналізовано та систематизовано точки зору

науковців із цих питань на декілька груп. Встановлено, що за такими критеріями конституційне право звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій є наступним видом: 1) за змістом потреб людини – громадянським; 2) за значенням для людини – основним; 3) за способом здійснення – активним; 4) за суб'єктним складом – індивідуальним.

Встановлено співвідношення між правом звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій та іншими правами і свободами людини і громадянина. Обґрунтовано, що це конституційне право є самостійним суб'єктивним правом людини і громадянина та гарантією здійснення інших суб'єктивних юридичних прав.

У розділі 3 **«Конституційно-правовий механізм забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»**, що складається з двох підрозділів, визначається та характеризується наявний конституційно-правовий механізм забезпечення права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, а також досліджується його трансформація під впливом перебудови контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

У підрозділі 3.1 *«Поняття та структура конституційно-правового механізму забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»* визначено поняття конституційно-правового механізму забезпечення права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як системи організаційно-правових і правових засобів впливу, за допомогою яких створюються можливості для реалізації права звертатися до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, а в разі порушення чи загрози порушення здійснюється його охорона та захист.

Виділено його складові елементи. Зазначено, що ці елементи взаємопов'язані, здійснюють вплив один на одного. Акцентовано увагу на тому, що основні напрями дії вказаного механізму втілюються у формах забезпечення цього конституційного права, якими є такі: забезпечення реалізації права звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, забезпечення охорони та забезпечення захисту цього права.

Зроблено висновок про вплив перебудови контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, на трансформацію механізму конституційно-правового забезпечення права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

У підрозділі 3.2 *«Принципи та норми права в конституційно-правовому механізмі забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій»* акцентується увага на тому, що принципи та норми права є одним з ефективних складників конституційно-правового механізму забезпечення права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

Дістало подальшого розвитку твердження про те, що справедливість є універсальним принципом – гарантією цього конституційного права. Визначено зміст принципів обґрунтованості судового рішення та «*de minimis non curat praetor*». Обґрунтовано авторську концепцію принципу правової визначеності. Виділено критерії дотримання зобов'язання суду обґрунтовувати свої рішення.

Аргументовано потребу імплементації принципу «*de minimis non curat praetor*» до правової системи України. Виділено критерії встановлення наявності або відсутності суттєвої шкоди, якої зазнав заявник, як умови прийнятності індивідуальної заяви міжнародною судовою установою чи відповідним органом міжнародної організації.

Акцентовано увагу на якості норм права як необхідній умові ефективності конституційно-правового механізму забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Запропоновано зміни до ст. ст. 55, 129, 129¹ Конституції України.

Розділ 4 «Гарантії конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» складається з двох підрозділів, у яких визначається роль і значення конституційно-правових гарантій права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава, досліджується їх система, обґрунтовуються шляхи вдосконалення.

У підрозділі 4.1 «*Нормативно-правові гарантії конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій*» сформульовано авторське визначення поняття гарантій права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій за змістом, за формою, за суттю.

Визначаються роль та значення гарантій зазначеного права: вони являють собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих факторів різних сфер життя суспільства на певному етапі розвитку держави та суспільства, в основі взаємодії яких лежить цілеспрямована діяльність зі створення умов для реальної можливості здійснення права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій.

Акцентовано увагу на тому, що нормативно-правовими гарантіями цього конституційного права є гарантії, закріплені в національному законодавстві держави, в тому числі в ратифікованих державою міжнародних договорах та рішеннях міжнародних судових установ, які є актами тлумачення норм цих міжнародних договорів.

Обґрунтовано висновок про необхідність удосконалення законодавства, яке регулює правовідносини у сфері надання правової допомоги, страхування професійної відповідальності адвокатів, правовідносини, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства, виникають у процесі здійснення діяльності національних установ, які займаються заохоченням і захистом прав

людини, виконання рішень відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій.

У підрозділі 4.2 «Організаційно-правові гарантії конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій» акцентовано увагу на розширенні Генеральною Асамблеєю ООН і Радою з прав людини ООН повноважень і функцій національних установ із заохочення і захисту прав людини, створених відповідно до Паризьких принципів. Встановлено, що в Україні не створені відповідно до Паризьких принципів такі їх види: комісії з прав людини, антидискримінаційні омбудсмени (комісії). З'ясовано, що ряд інститутів (центрів) з прав людини, консультативних комісій, що створені в Україні, не відповідають Паризьким принципам. Зроблено висновок, що розширення відповідно до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН і Ради з прав людини ООН повноважень і функцій національних установ, які займаються заохоченням і захистом прав людини, створених відповідно до Паризьких принципів, зобов'язує державу привести її правогарантуючі функції у відповідність до міжнародних стандартів. Це зумовлює необхідність удосконалення теорії гарантій прав людини і основних свобод, а також пов'язаної з ними нормотворчої, правозастосовної практики. Аргументовано необхідність прийняття Закону України «Про національні установи, які займаються заохоченням і захистом прав людини, створені відповідно до Паризьких принципів».

Зроблено висновок, що створені відповідно до Паризьких принципів національні установи, які займаються заохоченням і захистом прав людини, не мають юридичних засобів, що дозволяють їм самостійно здійснювати захист суб'єктивного юридичного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

Удосконалено наявну в науці конституційного права концепцію щодо розуміння організаційно-правових гарантій прав людини і громадянина. Запропоновано нове положення про виокремлення в групі органів-гарантів спеціальної компетенції, які створені спеціально для забезпечення гарантій прав людини і основних свобод, підгрупи національних установ, які займаються заохоченням і захистом прав людини. За критерієм можливості застосування будь-якого виду державного примусу в процесі вирішення правового спору організаційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина класифіковано на такі групи: 1) органи-гаранти, які здійснюють державно-юридичний захист прав і основних свобод людини; 2) органи-гаранти, які здійснюють державно-юридичну охорону прав і основних свобод людини. Відзначено, що суди загальної юрисдикції, органи державної виконавчої служби, приватні виконавці входять до першої групи, національні установи, які займаються заохоченням і захистом прав людини, – до другої.

Акцентовано увагу на тому, що примусове виконання рішень міжнародних судових установ в Україні є неналежним. Наявна в Україні модель виконання таких рішень не розв'язує цю проблему, адже приватний виконавець позбавлений права здійснювати примусове виконання рішень

Європейського суду з прав людини, а також рішень, за якими боржником є держава. Аргументовано, що належне виконання рішень міжнародних судових установ в Україні можливе за французькою моделлю виконавчого провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення наукової проблеми щодо конституційного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, що покладено в основу вироблення відповідної концепції конституційно-правового забезпечення цього права з урахуванням зарубіжного досвіду, а також пропозицій та рекомендацій з удосконалення його конституційно-правового регулювання та практики застосування.

У результаті проведеної роботи виявлено низку теоретичних та практичних проблем щодо предмета дослідження і підготовлено відповідні висновки та пропозиції, до основних з яких належать наступні:

1. Виділено такі основні закономірності процесу розвитку вітчизняної теоретико-правової думки щодо конституційного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: теоретичне та практичне розроблення його проблем розпочинається з об'єктивізацією інституту конституційно-правового статусу людини і громадянина та інституту міжнародно-правового захисту прав людини в Конституції України; початком правових реформ, що пов'язані з утвердженням конституціоналізму в Україні; прийняттям пілотних рішень Європейським судом з прав людини у справах проти України та Резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи, Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи щодо невиконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» став результатом еволюції вітчизняної теоретико-правової думки щодо досліджуваного права, а також сприяв активізації її подальшого розвитку.

Обґрунтовано таку періодизацію процесу розвитку вітчизняної наукової думки щодо досліджуваного конституційного права людини і громадянина: 1) 1945 – 1991 рр. – заперечення радянською правовою наукою існування права на самостійне звернення індивіда до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; 2) 1991 – 1996 рр. – розроблення концепцій гарантій прав людини і основних свобод, складовим елементом системи яких були міжнародно-правові гарантії; 3) 1996 – 2004 рр. – визнання права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як гарантії реалізації основних прав і свобод людини і громадянина; 4) 2004 – 2006 рр. – інтенсивний розвиток досліджень щодо практики Європейського суду з прав людини як

джерела права в Україні; 5) 2007 р. – сьогоднішня – дослідження права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як принципу-гарантії.

2. Розкрито генезу ідеї права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: від ідеї захисту прав людини до трансформації її в принцип захисту прав людини в правових системах держав та міжнародній правовій системі.

Виділено основні етапи становлення та розвитку принципу захисту прав людини в праві Європейського Союзу: 1) 1951 – 1969 рр. – розгляд сфери захисту прав людини як повністю не властивої для правового порядку Співтовариства; 2) 1969 р. – 1986 рр. – розроблення та застосування процедури «оціночного порівняння правових систем», заснованої на конституційних традиціях, що містяться в конституційних актах держав – учасниць Співтовариства, з метою захисту прав людини; 3) 1986 – 1992 рр. – закріплення в первинному праві Співтовариства норм, що зобов'язують держави-члени та інститути Співтовариства дотримуватися основних прав, визнаних конституціями і законами держав – членів Співтовариства, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Європейською соціальною хартією; 4) 1992 р. – сьогоднішня – принцип поваги фундаментальних прав людини є основним принципом права ЄС.

Доведено факт взаємодії та взаємовпливу конституційного і міжнародного права на розвиток права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у різні історичні періоди. Обґрунтовано, що міжнародно-правова регламентація цього права спирається на спільні конституційні традиції держав, а також що це право трансформувалося у принцип-гарантію.

3. Виділено основні періоди становлення та розвитку конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій у контексті генези національної системи конституційного права: 1) 1710 р. – закріплення в Конституції Пилипа Орлика права привілейованого прошарку тогочасного українського суспільства на захист прав людини іншою державою або/та державами; 2) XIX – початок XX ст. – інституційне оформлення інституту конституційно-правового статусу людини і громадянина в перших джерелах конституційного права країн, у складі яких перебували українські землі; 3) 1917 – 1921 рр. – за часів національно-визвольних змагань право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних організацій не було закріплено в державно-правових актах; 4) 1918 – 1939 рр.

– період становлення радянського державного права, Конституції УСРР 1919 р., 1929 р., та Конституції УРСР 1937 р., 1978 р. не закріплювали права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Натомість відбувалось інституційне оформлення інституту

конституційно-правового статусу національних та релігійних меншин у джерелах конституційного права Польщі, Румунії, Чехословаччини, у складі яких перебували західноукраїнські землі, та визнання за особами, які належать до національних та релігійних меншин, права звертатись зі скаргами до Ради Ліги Націй, а також юрисдикції Постійної Палати Міжнародного Правосуддя;

5) 1939 – 1990 рр. – період розвитку радянського державного права, Конституція УРСР 1978 р. не закріплювала права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій;

6) 1990 – 1996 рр. – період інтенсивного розвитку концепції захисту прав людини і громадянина;

7) 1996 – 2006 рр. – закріплення в Конституції України права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права в Україні;

8) 2006 р. – сьогоднішня – реформування системи національних засобів юридичного захисту, після використання яких кожен має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

Встановлено, що право кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є безпосереднім розвитком принципу захисту прав людини. Встановлено його особливості як універсального принципу, що ґрунтується на ідеї прав людини, вихідними складниками якої є ідея свободи, ідея рівності, ідея справедливості, є елементом міжнародної правової системи та правової системи держав, є основоположним принципом у правотворчості у сфері прав людини та в процесі правозастосування, формування та функціонування системи внутрішньодержавного та міжнародного механізму захисту прав людини, його застосування відповідними міжнародними судовими установами чи відповідними органами міжнародних організацій обмежено процесуальною нормою – вичерпання національних засобів юридичного захисту.

4. Аргументовано, що дослідження конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій не може бути побудоване на трансдисциплінарному, мультидисциплінарному, дисциплінарному підходах, а має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході.

Додатково аргументовано твердження про те, що принцип універсалізму не зводить наявні сумарні системи знань до спрощеної схеми, а навпаки, в міждисциплінарному дослідженні є методологічною засадою вирішення комплексної проблеми забезпечення конституційного права звертатися до міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій. Обґрунтовано необхідність оновлення міждисциплінарного підходу з огляду на такі чинники: 1) швидкий розвиток глобалізації та її вплив на правову систему держави та міжнародну правову систему; 2) ускладнення внутрішньодержавної та міжнародної системи захисту прав людини і основних свобод; 3) зростання спеціалізації наук. Встановлено, що одним зі

складників методологічного оновлення є конструктивний синтез наукових досліджень у сфері прав людини.

5. Встановлено правову природу об'єктивного і суб'єктивного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

З урахуванням основних ознак об'єктивного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій сформульовано його визначення як офіційно виражених та визнаних у суспільстві правил поведінки учасників конституційно-правових відносин у сфері міжнародного захисту прав і свобод людини, що охороняються державою, згідно з якими поведінка учасників цих відносин оцінюється як правомірна або неправомірна.

З урахуванням основних ознак суб'єктивного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій сформульовано його визначення як юридично забезпеченої можливості будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного порушення прав і свобод, викладених у міжнародних актах, учасником яких є держава, після використання всіх національних засобів юридичного захисту, згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права, звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава.

6. Виявлено ознаки конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: 1) наявність норми об'єктивного права, яка закріплює можливість подавати індивідуальні заяви, звернення, скарги в письмовій формі; 2) здатність бути суб'єктом звернення; 3) можливість звертатися до: а) міжнародних судових установ; б) органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава; 4) можливість звертатися з метою захисту своїх прав і свобод якщо: а) порушення суб'єктивного права чи свободи відбулось; б) суб'єктивне юридичне право чи свободу не порушено, але існує загроза їх порушення; 5) можливість дружнього врегулювання спору з державою на основі поваги до прав людини, як їх визначає відповідний міжнародний акт; 6) гарантії розгляду або вивчення індивідуальної заяви, звернення, скарги і проведення розслідування міжнародною судовою установою чи органом міжнародної організації, якщо це передбачено міжнародним договором; 7) гарантії отримання вмотивованих рішень міжнародних судових установ, органів міжнародних організацій; 8) можливість ефективного захисту своїх прав і свобод.

7. Виділено елементи змісту конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, а саме такі можливості:

1) кожного уповноваженого суб'єкта індивідуально з власної волі або через своїх законних представників письмово звертатися до відповідних міжнародних

судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій з індивідуальними заявами, зверненнями, скаргами; 2) отримати підтвердження від зобов'язаного суб'єкта (міжнародної судової установи чи відповідного органу міжнародної організації) про отримання та прийняття звернення за умови дотримання уповноваженим суб'єктом закріплених у відповідному міжнародному акті критеріїв прийнятності звернення; 3) вимагати застосування будь-якого виду державно-правового примусу (відновлення вже порушеного права, юридична відповідальність, попередження, прискання) до винесення рішення міжнародною судовою установою чи відповідним органом міжнародної організації; 4) доступу до міжнародної судової установи чи відповідного органу міжнародної організації; 5) відкритого доступу до переданих документів, якщо міжнародна судова установа чи відповідний орган міжнародної організації не вирішить інакше; 6) дружнього врегулювання спору за умови дотримання уповноваженим суб'єктом закріплених у відповідному міжнародному акті умов; 7) отримати вмотивоване рішення міжнародної судової установи чи відповідного органу міжнародної організації; 8) вимагати поновлення свого порушеного права та відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди; 9) вимагати застосування заходів міжнародного впливу до держави-відповідача, порушниці міжнародного договору; 10) виконання державою рішення міжнародної судової установи чи відповідного органу міжнародної організації.

Обґрунтовано, що зміст конституційного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій не вичерпується ані тричленною (право-поведінка, право-вимога, право-претензія), ані чотиричленною структурою (право-поведінка, право-вимога, право-претензія, право-користування). Доведено, що право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, включає в себе дві правомочності: право-поведінку і право-вимогу.

8. Класифіковано конституції держав – учасниць СНД та ЄС за певними критеріями на такі види: 1) залежно від ступеня конкретизації норм, що забезпечують право звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій: конституції, що не містять конкретного права звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; конституції, які регламентують це право тією чи іншою мірою; конституції, які чітко закріплюють право звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; 2) залежно від того, чи закріплено право кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як самостійне суб'єктивне конституційне право або як структурний елемент іншого суб'єктивного конституційного права: конституції, що закріплюють його як самостійне суб'єктивне конституційне право; конституції, що закріплюють його як структурний елемент іншого самостійного суб'єктивного

конституційного права; конституції, які не закріплюють його як самостійне суб'єктивне конституційне право або структурний елемент інших суб'єктивних конституційних прав.

Встановлено, що за такими критеріями конституційне право звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є таким видом прав людини: 1) за змістом потреб людини – громадянським; 2) за значенням для людини – основним; 3) за способом здійснення – активним; 4) за суб'єктивним складом – індивідуальним.

Виявлено співвідношення між правом звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій та іншими правами і свободами людини і громадянина. Обґрунтовано, що конституційне право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава, є самостійним суб'єктивним правом людини і гарантією здійснення інших суб'єктивних юридичних прав.

9. З'ясовано, що суб'єктами конституційного права після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є: 1) особа; 2) група осіб; 3) близькі родичі особи/осіб.

Сформульовано авторське визначення поняття «жертва порушення прав людини»: це фізична та/або юридична особа, яка перебуває в межах територіальної юрисдикції міжнародної судової установи чи міжнародної організації та вважає, що влада держави – учасниці відповідного міжнародного договору порушила будь-яке з її прав і свобод, гарантованих міжнародним договором, і яка не змогла знайти захисту в національній правовій системі.

Встановлено, що права звернення до Європейського суду з прав людини не мають організації, наділені публічно-владними повноваженнями, в тому числі й органи місцевого самоврядування. Визначено суб'єкт, що має право звертатися до Європейського суду з прав людини у разі порушення прав юридичної особи – акціонерного товариства: це акціонерне товариство як юридична особа в цілому, а не окремі акціонери, навіть якщо вони володіють контрольним пакетом акцій. Мажоритарні акціонери мають право звертатися до Європейського суду з прав людини, якщо в акціонерного товариства немає можливості звернутися до Європейського суду з прав людини або за допомогою власних органів управління, або за допомогою осіб, що здійснюють його ліквідацію.

Указано на відсутність у міжнародних актах обмежувальних умов допуску фізичної особи до користування правом звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Конституція України закріплює за кожним право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є

Україна, після використання всіх національних засобів юридичного захисту, проте в законодавстві України є така обмежувальна вимога, як дієздатність.

10. Визначено поняття конституційно-правового механізму забезпечення права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій як система організаційно-правових і правових засобів впливу, за допомогою яких створюються можливості для реалізації права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, а в разі порушення чи загрози порушення здійснюється його охорона та захист.

Акцентовано увагу на тому, що основні напрями дії цього механізму втілюються у формах забезпечення цього конституційного права. Зазначено, що такими формами є: забезпечення реалізації права звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, забезпечення охорони та забезпечення захисту цього права.

Доведено, що на трансформацію конституційно-правового механізму забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій здійснює вплив перебудова контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

11. З'ясовано зміст принципів обґрунтованості судового рішення та «*de minimis non curat praetor*», обґрунтовано авторську концепцію принципу правової визначеності та потребу імплементації принципу «*de minimis non curat praetor*» до правової системи України, а також їх важливу роль у процесі конституційно-правового регулювання права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

12. Виділено такі критерії дотримання зобов'язання суду обґрунтовувати свої рішення: 1) суд прийняв доказ сторони (сторін), що має такі ознаки: є конкретним; є доцільним; є доречним; у разі відмови суду приймати доказ, запропонований стороною (сторонами), в рішенні суду наведено деталізовані та переконливі підстави такої відмови; 2) спосіб, у який приймалися докази, є справедливим; 3) спосіб, у який були оцінені докази, є справедливим; 4) наслідки оцінки доказів і застосування правових норм відповідають міжнародним договорам; 5) процедура прийняття процесуального рішення є справедливою.

13. Виділено критерії встановлення наявності або відсутності суттєвої шкоди, якої зазнав заявник, як умови прийнятності індивідуальної заяви міжнародною судовою установою чи відповідним органом міжнародної організації: фінансова шкода для заявника; суспільний інтерес та характер права, про порушення якого стверджується заявником; суб'єктивне ставлення з боку заявника до питання порушення його права та/чи основної свободи та питань, які є об'єктивно значущими для нього в тій чи іншій справі; серйозність наслідків стверджуваного порушення для здійснення права та/або можливі наслідки такого порушення для особистої ситуації заявника.

14. Сформульовано авторське визначення поняття гарантій права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або

учасником яких є держава: за змістом – як системи засобів та способів, створення яких є зобов'язанням держави, і які покликані забезпечити фактичну реалізацію, охорону та захист права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій; за формою – як передбачених національним законодавством та міжнародними договорами, які є частиною національного законодавства, а також рішеннями міжнародних судових установ, які тлумачать норми таких міжнародних договорів, нормативно-правових та організаційно-правових способів реалізації права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій; за суттю – як умов, які держава зобов'язана створити для реалізації права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій.

Визначено роль та значення гарантій зазначеного права: вони являють собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих факторів різних сфер життя суспільства на певному етапі розвитку держави та суспільства, в основі взаємодії яких лежить цілеспрямована діяльність зі створення умов для реальної можливості здійснення права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

15. Встановлено, що в Україні не створено відповідно до Паризьких принципів такі види національних установ, які займаються заохоченням і захистом прав людини: комісії з прав людини, антидискримінаційні омбудсмени (комісії). Доведено, що ряд інститутів (центрів) з прав людини, консультативних комісій, що створено в Україні, не відповідають Паризьким принципам.

16. Удосконалено наявну в науці конституційного права концепцію щодо розуміння організаційно-правових гарантій прав людини і громадянина, а саме: класифікаційний критерій для поділу на групи – можливість здійснення будь-якого виду державного примусу в процесі юрисдикційної діяльності; органи державної виконавчої служби, приватні виконавці є елементами системи організаційно-правових гарантій прав людини і громадянина; за класифікаційним критерієм – забезпечення прав людини і основних свобод є основною функцією органу-гаранта чи однією з інших функцій – обґрунтовано, що національні установи, які займаються заохоченням і захистом прав людини, належать до групи органів – гарантів спеціальної компетенції, створених спеціально для забезпечення гарантій прав людини і основних свобод.

Запропоновано в групі органів – гарантів спеціальної компетенції, які створені спеціально для забезпечення гарантій прав людини та основоположних свобод, виокремлювати підгрупу національних установ, які займаються заохоченням і захистом прав людини (комісії з прав людини, уповноважені (омбудсмени) з прав людини, антидискримінаційні омбудсмени (комісії), інститути (центри) з прав людини, консультативні комісії з прав людини, комплексні інститути з прав людини).

Організаційно-правові гарантії прав людини і громадянина класифіковано за критерієм можливості застосування будь-якого виду державного примусу в процесі вирішення правового спору на такі групи: 1) органи-гаранти, які здійснюють державно-юридичний захист прав людини і основних свобод; 2) органи-гаранти, які здійснюють державно-юридичну охорону прав людини і основних свобод.

17. Встановлено, що примусове виконання рішень міжнародних судових установ в Україні є неналежним, а наявна в Україні модель виконання таких рішень не розв'язує цю проблему, адже приватний виконавець позбавлений права здійснювати примусове виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також рішень, за якими боржником є держава. Аргументовано, що належне виконання рішень міжнародних судових установ в Україні можливе за французькою моделлю виконавчого провадження.

18. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до законів України, а саме: ч. 5 ст. 55, ч. 2 ст. 129 Конституції України; ст. ст. 2, 5, 58, 59, 60 Закону України «Про виконавче провадження».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій : монографія / Л. М. Дешко. – Ужгород, 2016. – 486 с.

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

2. Волков В.Д. Європейські стандарти прав людини та юридична освіта в Україні: крапки перетину / В.Д. Волков, Л.М. Дешко // Право України. – 2007. – № 5. – С. 105–107.

3. Дешко Л.М. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини / Л.М. Дешко, О.В. Боднар // Правничий часопис Донецького університету. – 2008. – № 2. – С. 76–81.

4. Дешко Л.М. Правове регулювання процедури відводу суду у цивільному та кримінальному процесі / Л.М. Дешко // Правничий часопис Донецького університету. – 2010. – № 2. – С. 110–117.

5. Дешко Л.М. Конституційно-правові гарантії прав людини і основоположних свобод у сфері охорони здоров'я / Л.М. Дешко // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 53–60.

6. Дешко Л.М. Критерії ефективності національного засобу юридичного захисту щодо невиконання чи затримок у виконанні рішень національних судів (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) / Л.М. Дешко // Правничий часопис Донецького університету. – 2012. – № 1. – С. 84–91.

7. Дешко Л.М. Право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, як самостійне суб'єктивне юридичне право / Л.М. Дешко // Публічне право. – 2012. – № 2. – С. 155–161.

8. Дешко Л.М. Втілення принципу правової визначеності у правотворчу та правозастосовчу практику при обмеженні права на судовий захист / Л.М. Дешко // Правничий часопис Донецького університету. – 2012. – № 2. – С. 84–91.

9. Дешко Л.М. Виконання рішень національних судів: принципи Європейського суду з прав людини / Л.М. Дешко // Публічне право. – 2012. – № 4. – С. 167–173.

10. Дешко Л.М. Зміст вимог принципу правової визначеності щодо реалізації права кожного на ефективний судовий захист / Л.М. Дешко, В.С. Голуб // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 113–115.

11. Дешко Л.М. Зародження ідеї захисту прав людини в період античності / Л.М. Дешко // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 2. – С. 40–43.

12. Дешко Л.М. Принципи та норми права в механізмі конституційно-правового забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій / Л.М. Дешко // Юридичний вісник. – 2016. – № 2. – С. 159–165.

13. Дешко Л.М. Генеза конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій / Л.М. Дешко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Вип. 2 (11). – С. 21–25.

14. Дешко Л.М. Конституційне право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини: критерії *de minimis* / Л.М. Дешко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 3. – С. 58–61.

15. Дешко Л.М. Основні напрямки вдосконалення конституційно-правового забезпечення права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій / Л.М. Дешко // Право і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 3–9.

16. Бисага Ю.М. Міждисциплінарність як умова розв'язання комплексної проблеми щодо конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій / Ю.М. Бисага, Л.М. Дешко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 4. – С. 18–21.

17. Дешко Л.М. Право звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи організацій у контексті генезису національної системи конституційного права / Л.М. Дешко // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 7. – С. 99–104.

18. Бисага Ю.М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій / Ю.М. Бисага, Л.М. Дешко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 21. – С. 14–16.

19. Дешко Л.М. Суб'єкти звернення до міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій / Л.М. Дешко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – № 39. – С. 123–126.

*Статті у періодичних наукових виданнях
інших держав з юридичних наук:*

20. Дешко Л.Н. Становление принципа защиты прав человека в Европейских Сообществах и Европейском Союзе / Л.Н. Дешко // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2012. – № 1. – С. 135–139.

21. Дешко Л.Н. Институт конституционной жалобы в Украине: быть или не быть? / Л.Н. Дешко, А.О. Берко // Закон и жизнь. – 2013. – № 8 (2). – С. 35–37.
22. Dешko L. Structural Elements of International Legal Mechanisms for Ensuring The Everyone's Right to Seek Rights Protection in International Judicial Institutions or in the Relevant Bodies of International Organizations / L. Dешko // Закон и жизнь. – 2013. – № 12/3. – С. 64–67.
23. Dешko L. Domestic remedies that have to be exhausted in Ukraine when everyone applying to international judicial institutions or to the relevant bodies of international organizations / L. Dешko // Вестник Пермского университета. – 2014. – № 1. – С. 332–336.
24. Дешко Л.Н. Конституционное регулирование права на обращение в межгосударственные органы по защите прав и свобод человека в государствах-участниках СНГ / Л.Н. Дешко // Право.by. – 2014. – № 3. – С. 30–35.
25. Дешко Л.Н. Национальные учреждения, занимающиеся поощрением и защитой прав человека, в системе организационно-правовых гарантий прав и свобод человека и гражданина / Л.Н. Дешко // Вестник Пермского университета. – 2014. – Вып. 3 (25). – С. 83–91.
26. Дешко Л.Н. Комиссии по правам человека в системе организационно-правовых гарантий прав и свобод человека и гражданина / Л.Н. Дешко // Новая правовая мысль. – 2014. – № 4/63. – С. 41–46.
27. Dешko L. The concept of the human right to legal protection / L. Dешko, A. Berko // National Law Journal: theory and practice. – 2014. – № 6. – P. 42–44.
28. Дешко Л. Организационно-правовые гарантии прав и свобод человека и гражданина в Украине / Л. Дешко, Е. Ярлушкина // *Legea și viața* a. – 2014. – №12/3. – С. 160–164.
29. Дешко Л.Н. Уполномоченный по правам человека в системе организационно-правовых гарантий прав и свобод человека и гражданина / Л. Н. Дешко // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия «Юридические науки». – 2015. – № 1 (17). – С. 11–19.
30. Dешko L. The reasons and motives for national court's decision: the practice of the European Court of Human Rights and national courts / L. Dешko // *Teise*. – 2016. – № 99. – P. 186–193.

*Статті у збірниках наукових праць,
матеріалів конференцій, круглих столів:*

31. Губська О.В. Правове регулювання процедури відводу суду у кримінальному процесі / О.В. Губська, Л.М. Дешко // Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: 60 років європейських цінностей : зб. матеріалів міжнародного круглого столу (м. Донецьк, 8 грудня 2010 р.) ; упоряд.: Л.М. Дешко, Ю.В. Мазур. – Донецьк : Сучасний друк, 2010. – С. 64–67.
32. Дешко Л.Н. Нотариат в системе конституционно-правовых гарантий прав и свобод человека / Л.Н. Дешко // Права человека как высшее достояние человечества : сб. материалов международной науч.-практ. конф. – М., 2012. – С. 262–266.

33. Deshko L. The Subjective Legal Right Structure to Apply to the International Judicial Institutions or to the Relevant Bodies of International Organizations / L. Deshko // Ценности и интересы современного общества : материалы международной науч.-практ. конф. (г. Москва, 14 нояб. 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mesi.ru/our/events/detail/124931/>.

34. Deshko L. Prohibition of Discrimination at the System of Convention for the Protection Of Human Rights and Fundamental Freedoms / L. Deshko, N. Manzilej / Права человека: теория, история, практика : сб. науч. тр., посвящ. 65-летию Всеобщей декларации прав человека / под общ. ред. Е. М. Павленко. – Волгоград : Изд-во Волгоград. филиала ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014. – С. 95–101.

35. Дешко Л.Н. Суды кассационной инстанции в Республике Казахстан и Украине как внутригосударственные средства правовой защиты, подлежащие исчерпанию при обращении каждого в межгосударственные органы по защите прав и свобод человека / Л.Н. Дешко / Актуальные вопросы реформирования законодательства республики Казахстан: теория и практика : материалы международной науч.-практ. конф. 30 мая 2014 года, посвящ. памяти Н.А. Шайкенова («Шайкеновские чтения»). – Астана : Қазақстан Республикасының Заң шығару институты ММ, 2014. – С. 115–118.

36. Deshko L. The Supreme Court of Ukraine in the system of domestic remedies which require the exhaustion in Ukraine when everyone handling in international judicial institutions and bodies of international organizations / L. Deshko // Международно-правовые чтения ; отв. ред. П.Н. Бирюков. – Воронеж : ВГУ, 2014. – Вып. 12. – С. 178–185.

37. Deshko L. Subjective legal right of everyone to appeal: the concept and structural elements / L. Deshko // Совершенствование международного и национального права в условиях развития интеграционных процессов : материалы международной науч.-практ. конф., посвящ. 15-летию со дня создания юрид. фак. Евразийс. нац. ун-та им. Л.Н. Гумилева. – Астана, 2014. – С. 111–114.

38. Дешко Л.Н. Мотивированность решения суда как структурный элемент субъективного права каждого на справедливое судебное разбирательство / Л. Н. Дешко // Права человека в международном и национальном праве : сб. науч. статей, посвящ. 10-летию кафедры междунар. права и прав человека юрид. ин-та МГПУ ; под общ. ред. Е.М. Павленко. – М. : Права человека, 2015. – С. 131–139.

39. Дешко Л.Н. Система организационно-правовых гарантий культурных прав и свобод человека / Л.Н. Дешко // Культурные права и свободы человека и гражданина: вопросы теории и практики : сб. научных статей, посвящ. 10-летию кафедры междунар. права и прав человека Юрид. ин-та МГПУ ; под общ. ред. Е.М. Павленко. – М. : Права человека, 2016. – С. 176–183.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

40. Deshko L. Human rights protection – the fourth level of EU / L. Deshko // Міжнародні та національні механізми захисту прав людини: виклики сьогодення : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 8 квітня 2011 р.) ; упоряд.: Л.М. Дешко, Ю.В. Мазур. – Донецьк : Сучасний друк, 2011. – С. 10–11.

41. Ващенко Р.О. Захист прав людини і основоположних свобод: співвідношення компетенції Ради Європи та Європейського Союзу // Р.О. Ващенко, Л.М. Дешко // Права людини і основоположні свободи: міжнародні стандарти та національний вибір : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих вчених (м. Донецьк, 20 берез. 2010 р.) ; упоряд.: Л.М. Дешко, Ю.В. Мазур. – Донецьк : Сучасний друк, 2010. – С. 36.

42. Deshko L. Structural elements of the everyone's right to freedom of association / L. Deshko // Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових співробітників і аспірантів Донецького національного університету за підсумками науково-дослідної роботи за період 2009–2010 рр. ; під ред. П.В. Єгорова, С.В. Беспалової. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – С. 26–27.

43. Deshko L. Constitutional Claim as the National Remedy / L. Deshko // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. тез наук. доп. і повідомл. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 6 груд. 2013 р.) / НУ ЮАУ, Нац. акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. будівництва та місцев. самовряд., Асоц. випускників НУ ЮАУ. – Х. : Право, 2013. – С. 533–534.

44. Дешко Л.Н. Право на ефективний засіб юридичного захисту як гарантія реалізації права на справедливий суд / Л.М. Дешко // Тенденції розвитку юридическої науки в Беларусі (к 80-летию Белорусского государственного экономического университета и 15-летию факультета права БГЭУ) : матеріали междунар. науч.-теоретич. конференції. – Минск : БГЭУ, 2013. – С. 39–40.

45. Deshko L. The role of Human Rights law clinic in the realization of the right for an effective remedy / L. Deshko, A. Berko // Юридическая клиника – школа обретения практических навыков юриста : тезисы докладов IV Межвузов. науч.-практ. конф. с междунар. участием студ., преподавателей, юристов, выпускников юрид. клиник (г. Минск, 15 апреля 2014 г.) ; редкол.: Ю. Хватик и др. – Минск : БГСУ, 2013. – С. 7–9.

46. Deshko L. The guarantees of everyone's right of legal protection / L. Deshko // Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах. VII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнародної наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ. (м. Харків, 26–27 вересня 2014 р.) ; за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Права людини, 2014. – С. 212–213.

47. Дешко Л.Н. Комиссии по правам человека в системе организационно-правовых гарантий реализации права человека на правовую защиту / Л. Н. Дешко // Правовое регулирование осуществления и защиты прав физических и юридических лиц : материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 90-летию проф. В. Ф. Чигира (г. Минск, 4–5 ноября 2014 г.) ; редкол.: И. Н. Колядко (гл. ред.) и др. – Минск : Право и экономика, 2014. – С. 21–23.

48. Deshko L. The court's decision as the most important act of justice / L. Deshko, A. Blyostkina // Інтеграція Молдови та України в Європейський Союз: правовий аспект : зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. (м. Кишинів, 6–7 листопада 2015 р.). – Кишинів, 2015. – С. 111–113.

49. Дешко Л.Н. Организационно-правовые гарантии прав и свобод человека в Украине и в Европейском Союзе / Л.Н. Дешко // Актуальные проблемы современного публичного и частного права: сб. международной науч.-практ. конф. (г. Минск, 9 апреля 2015 г.). – Минск, 2015. – С. 227–229.

50. Dешко L. The right to a fair trial and the approach of Ukrainian courts to the justification and motivation of the court's decisions / L. Dешко // *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Bratislava, 27–28 novembra 2015)*. – Bratislava, 2015. – P. 117–121.

51. Dешко L. The Right to a Fair Trial and Justification of Court's Decision / L. Dешко // *Виклики глобалізації XXI ст. та стратегія соціально-економічного відродження України : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 травня 2016 р.) ; відп. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – P. 161–163.*

АНОТАЦІЯ

Дешко Л. М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню конституційного права на звернення до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Досліджено еволюцію поглядів на зазначене конституційне право, генезу його ідеї, виділено основні періоди становлення та розвитку цього права в контексті генези національної системи конституційного права. Надано визначення поняття конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, виявлено його сутність, ознаки, зміст та місце в системі конституційних прав людини і громадянина. Визначено й охарактеризовано наявний конституційно-правовий механізм його забезпечення, а також систему нормативно-правових та організаційно-правових гарантій цього конституційного права, шляхи їх розвитку в Україні. Вироблено пропозиції щодо вдосконалення його конституційно-правового регулювання.

Ключові слова: конституційне право кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, ефективні засоби юридичного захисту прав і свобод людини і громадянина, конституційно-правовий механізм забезпечення права кожного звертатися до відповідних міжнародних

судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, гарантії конституційного права кожного звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій.

АННОТАЦИЯ

Дешко Л. Н. Конституционное право обращаться в международные судебные учреждения и международные организации: сравнительно-правовое исследование. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена исследованию конституционного права каждого обращаться за защитой своих прав и свобод в соответствующие международные судебные учреждения или в соответствующие органы международных организаций. Исследована эволюция взглядов на данное конституционное право, генезис его идеи, выделены основные периоды становления и развития этого права в контексте генезиса национальной системы конституционного права. Дано определение понятия конституционного права обращаться за защитой своих прав и свобод в соответствующие международные судебные учреждения или в соответствующие органы международных организаций, выявлены его сущность, признаки, содержание и место в системе конституционных прав человека и гражданина. Определены и охарактеризованы конституционно-правовой механизм его обеспечения, а также система нормативно-правовых и организационно-правовых гарантий. Разработаны предложения по усовершенствованию его конституционно-правового регулирования.

Ключевые слова: конституционное право каждого обращаться в соответствующие международные судебные учреждения или в соответствующие органы международных организаций, эффективные средства защиты прав и свобод человека и гражданина, конституционно-правовой механизм обеспечения права каждого обращаться в соответствующие международные судебные учреждения или в соответствующие органы международных организаций, гарантии конституционного права каждого обращаться в соответствующие международные судебные учреждения или в соответствующие органы международных организаций.

SUMMARY

Deshko L.N. A constitutional right to appeal to international judicial institutions and international organization: comparative legal research. – *Manuscript.*

A dissertation of the Doctor of Law degree, specialty 12.00.02 – constitutional right; municipal law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This research focuses on constitutional right after exhausting all domestic legal rights to seek protection of the rights and freedoms to the relevant international judicial institutions or to the relevant bodies of international organizations.

The thesis looks at the evolution of approaches to the constitutional right to seek protection of the rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations in domestic jurisprudence. It also analyzes the process of formation and development of the idea of human and civil rights, its transformation in the principle of human and citizens' rights in the historic retrospective and its evolution in the European Union and Ukraine. The dissertation focuses at genesis of the idea of the right of everyone to seek protection of the rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations, identifies the major periods of the formation and development of the constitutional right to seek protection of the rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations in the context of the national system of constitutional law.

Research methodology of constitutional and legal provision of the law is also formulated given the author's definition of the constitutional right to seek protection of the rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations. The dissertation also reveals the nature, content and place of this right in the system of human and citizen's rights, identifies and characterizes the existing constitutional and legal mechanism for providing it.

The dissertation also defines the principles of judicial decision, application of lawfulness and «de minimis non curat praetor», their content and place in the system of principles of constitutional law of Ukraine; criteria of compliance with the obligation of the court to justify their decisions; the concept of significant harm sustained by the applicant for the relevant international judicial institutions; criteria for evaluating its presence or absence.

The following criteria of a court's commitment to the obligation to justify its decisions are identified: a court accepted the party's (parties') argument that has the following features: is concrete; is relevant; is appropriate; in case of the court's refusal to accept the evidence provided by the party (parties), the court provides detailed and compelling reasons for this refusal in its decision; the evidence was admitted in a fair way; the evidence was examined in a fair way; implications of evidence examination and application of judicial norms are in compliance with international documents; the procedural decision-making is fair.

Additionally, it was justified that critics of the court of Appeal for ignoring one of the party's arguments, even a significant one, can be interpreted as an exceeding of the competence by the European Court of Human Rights and as acting as a 'fourth instance' in case the decision does not seem to be prejudicial in a sense of full absence of its justification.

The dissertation defines system of legal and organizational guarantees of constitutional right of everyone to seek protection of their rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international

organizations and the ways of their development in Ukraine. The concept of constitutional law and the proposals on how to improve its constitutional and legal regulation as well as implementation practice are suggested.

Key words: constitutional right of everyone to appeal to international judicial institutions and international organizations, effective means of protecting the rights and freedoms of a human and a citizen, the mechanism of constitutional and legal provision of the right of everyone to appeal to international judicial institutions and international organizations, guarantees of the constitutional law to appeal to international court institutions and international organizations.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 26.05.2017. Замовлення 417.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net

